

Toplum İçin

ÇEVRE SAĞLIĞI

REHBERİ

Jeff Conant ve Pam Fadem

TOPLUM SAĞLIĞI
ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME
MERKEZİ

Tüm Telif Hakları Saklıdır.
Hesperian Foundation © 2008
Toplum Sağlığı Araştırma ve Geliştirme Merkezi 2011
Medyator Yayıncılık

İngilizce Birinci Baskı: Mayıs 2008
Türkçe Birinci Baskı: Eylül 2011

ISBN: 978-605-5404-01-7

Hesperian Foundation, illüstrasyonlar dahil, bu kitabın tamamının ya da herhangi bir bölümünün kopyalamasını, çoğaltılmasını ya da yerel ihtiyaçlara uyarlanmasını, ücretsiz ya da kar sağlamayacak biçimde dağıtılmak kaydıyla teşvik etmektedir. Bu kitabın tamamını ya da herhangi bir bölümünü ticari amaçlarla kopyalamak, çoğaltmak veya yerel ihtiyaçlara uyarlamak isteyen kişi ya da kuruluşlar Hesperian Foundation'ndan izin almalıdırlar.

Kitabın ya da herhangi bir bölümünü çevirisine veya uyarlamasına başlamadan önce lütfen Hesperian Foundation'la ilişki kurarak içeriğindeki güncellemelerden, daha önce çeviri yapıp yapılmadığından haberdar olunuz. Bu kitabın metinlerini ya da illüstrasyonlarını kullandığınızda lütfen bir kopyasını **Hesperian Foundation 1919 Addison Street, #304 Berkeley, California 94704, USA** adresine gönderiniz.

Çeviri : N. Zengin

Baskıya hazırlık : M. Sinan Ünaldi

Kapaktaki resim: Ferdi Rizkiyanto

Yapım : Medyator Yayıncılık / Ankara

Baskı : Damla Ofset / Konya

Basım tarihi: Eylül 2011

SUNUŞ

Sağlık açısından “evre”nin öneminin giderek daha çok gündeme geldiği bir dönemde Toplum Sağlığı Araştırma ve Geliştirme Merkezi olarak evre sağlığı konusuna duyarlı herkese, özellikle de bu konuda halka yönelik çalışmalar yapan gönüllülere yol gösterecek bir kitaba ihtiyaç olduğunu fark ettiğimizde hummalı bir arayışa giriştik. Bu arayış sırasında Hesperian Vakfı'nın hazırladığı “Toplum İçin evre Sağlığı Rehberi”ne ulaştığımızda aradığımızı bulduğumuza karar verdik.

Hemen irtibata geçtiğimiz Hesperian Vakfı yetkilileri kitabın Türkçe'ye kazandırılması için desteklerini esirgemediler. Oldukça kapsamlı olan kitabın eksiksiz çevrilmesine çabaladık. Bununla birlikte ülkemizde görülmeyen bazı enfeksiyonlarla, yine ülkemizde büyük ölçüde zlmş olan tuvalet sorunuyla ilgili teknik bilgiler içeren bölümleri çıkardık. Başlangıçta, özellikle illstrasyonlarda bazı uyarlamalar yapmayı planlamıştık, ama daha sonra bu işlemin hem maddi anlamda ciddi bir yük getireceğini hem de kitabın okuyucuya ulaştırılmasını geciktireceğini fark ederek bundan vazgeçtik. Okuyucunun bu eksikliği hoş göreceğini umuyoruz.

Kitabın orijinalindeki konsept bu kitabın zaman içinde yenilenmesi, adeta canlı bir organizma gibi olmasıdır. Biz de aynı düşünceyle zaman içinde ortaya çıkacak değişiklikleri, imkanlarımız elverdiğince yapacağımız uyarlamaları ve okuyucudan gelecek katkıları içeren yeni bir baskıyla ilk fırsatta tekrar sizlerle buluşmayı istiyoruz.

Kitabın evirisi ve yayına hazırlanması sürecindeki değerli katkıları nedeniyle Toplum Sağlığı Araştırma ve Geliştirme Merkezi gönüllüleri Dr. Oktay Sarı'ya, Dr. Fatih Kara'ya, Dr. A. Savaş illi'ye, Biyolog Bülent Keskin'e, yayıncı Sinan naldı'ya ve Osman zkan'a, sabırları için eşim Glgn'e ve ocuklarım Mücahid, Alperen ve Emre'ye teşekkür ediyorum. Onların katkıları ve sabırları olmasaydı elinizdeki bu kitap da olmazdı.

Prof. Dr. Nazmi Zengin

Editorial denetim: Sarah Shannon

Editörlük ve editöryal yönetim:

Pam Fadem, Todd Jailer

Kopya editörü: Todd Jailer, Jane Maxwell, Susan McCallister

Ek yazım ve araştırma:

Pratap Chatterjee, Ann Hawkins, Todd Jailer, Elaine Knobbs, Cynthia Knowles, Susan McCallister, Tracy Perkins, Sarah Shannon, Elizabeth Shapiro

Sanat koordinasyonu:

Mary Israel, Elaine Knobbs, Tracy Perkins, Susan Quass, Leana Rosetti

Toplumsal gözden geçirme

koordinasyonu:

Jeff Conant, Pam Fadem, Mary Israel, Elaine Knobbs, Tracy Perkins, Susan Quass

Proje desteği:

Mary Israel, Elaine Knobbs, Elena Metcalf, Tracy Perkins, Susan Quass, Leana Rosetti, Maya Shaw

Ek proje desteği:

Kay Alton, John Balquist, Shipra Bansal, Amy Cantor, Kris Carter, Frances Chung, Erin Donnelly, Deanne Emmons, Leslie Fesenmyer, Rachel Freifelder, Scott Friedman, Yuri Futamura, Rachel Golden, Kate Hahner, Sonja Herbert, Sarah Hill, Casey Jackson, Lea Joans, Liz Johnson, Aparna Kollipara, Leona Kwon, Sherin Larjani, Sara Mahdavi, Sandy McGunegill, Sumi Mehta, Patricia Navarro, Liv Nevin, Victor M. Polanco, Gregory Rowe, Devon Shannon, Frederick Shaw, Sarah Shulman, Sara Sloan, Jeremy Weed, Agnes Wierzbicki, Tse-Sung Wu, Kirby Zeligowski, ve listenin sonunda olmasına rağmen gönüllülerimizin ilki olan Kytja Weir

Düzeltili: Sunah Cherwin

Dizinleme: Victoria Baker

Ürün yönetimi: Todd Jailer

Tasarım ve üretim: İñaki Fernández de Retana, Jacob Goolkasian, Shu Ping Guan, Leana Rosetti, C. Sienkiewicz

Kapak tasarımı: Jacob Goolkasian

Sanatçılar:

Roberto "Galo" Arroyo, Sara Boore, Heidi Broner, Barbara Carter, Rossina Cazali de Barrios, Gil Corral, Raza Do, Regina Faul-Doyle, Victoria Francis, Sandy Frank, Jesse Hamm, Haris Ichwan, Mary Israel, Anna Kallis, Delphine Kenze, Susan Klein, Elizabeth López, June Mehra, Mabel Negrete, Jane Norling, Gabriela Núñez, Leana Rosetti, Petra Röhr-Rouendaal, C. Sienkiewicz, Chengyu Song, Yoly Stroeve, Oran Suta, Sally Sutton, Ryan Sweere, Yakira Teitel, Arunadha Thakur, Kjell Torstensson, Bambi Tran, Yors de Waard, Sarah Wallis, David Werner, Christine Wong, Leah Wong, Mary Ann Zapalac

Kapak fotoğrafları:

kahverengi: © Don Mason/Brand X/Corbis; yeşil: © Datacraft/Getty Images; mavi: © Bloomimage/Corbis; Sol: GEF Small Grants Programme, Vietnam; Orta: People's Grocery, Oakland, CA ABD; Sağ: GEF Small Grants Programme, Montañoso de Guamuhaya, Küba

Sanat eseri izinleri:

İllüstrasyonları kullanmamıza izinlerinden dolayı, teşekkürler: Aquamor, IRC International Water and Sanitation Centre, CODEL/ VITA, EAWAG/ SANDEC, PAN Asia/ Pacific, People's Workbook Collective, Proyecto Zopilote, Solidarity Center/ AFL-CIO, *Training for Transformation*, Urban Resource Systems, Inc., World Neighbors, Zimbabwe Natural Farming Network, Unicef Nepal

Hesperian Vakfı 1996-97 yıllarında ortaklarıyla birlikte yaptığı bir ihtiyaç tespitinden sonra Todd Jailer bu projenin orijinal vizyonunu ve ana hatlarını ortaya koydu, erken gelişim evrelerine önderlik etti. 2000'den sonra, Jeff Conant'ın kendini çevresel ve sosyal adalete adanması ve zamanını tamamen yazmaya ayırması projeyi ileri götürdü. 2004'deki katılımından sonra Pam Fadem'in enerjisi, katılımı ve organizasyon becerileri projeyi kitap formuna soktu. 2007-08'de Todd Jailer kitabı bitirmek için tekrar devreye girdi. Hesperian Vakfı'nın yetenekli çalışanlarının (kitap ambalajcılar, tasarımcılar, tanıtım ve editöryel görevliler, fon bulucular ve idareciler) örgütlü gözden geçirmeleri de kitabı her aşamada biçimlendirdi.

Toplum Gözden Geçiricileri ve Tabandan Ortaklar

Bu kitap tüm dünyadan toplum tabanlı kuruluşların ve toplumsal grupların işbirliğiyle geliştirilmiştir. Zamanlarını, tecrübelerini ve toplum sağlığına adanmışlıklarını vererek ilk taslakları gözden geçirip görüşlerini paylaşımlara minnet borçluyuz. Onların katkıları bu kitabın dünyanın değişik yerlerinde çok değişik şartlarda yaşayan insanlar için yararlı olacağını garantisidir.

Arjantin:

El Alamo Cooperative

Bangladeş:

Center for Environmental Protection and
Arsenic Free Water
Gonoshastaya Kendra (People's Health
Centre)

Kamerun:

Mbingo Baptist Hospital
Mutengene Tiko Health District

Çin:

Greenpeace
Pesticida Eco-Alternatives Center

Ekvador:

Acción Ecológica
Community of Amazanga
Frente por la Defensa de la Amazonia
Guacamayo Bahiatours
Intag Solidarity Network
Salud para el Pueblo

El Salvador:

Peace Corps El Salvador, Agroforestry and
Environmental Education Program and
Rural Health and Sanitation Program

Etopya:

Bale Region Dalo Health Center

Gana:

Community Partnerships for Health and
Development
Ghana Coalition Against Water Privatization
Sunkwa Clinic

Guatemela:

Association of Community Health Services
Remedios

Guyana:

Rural Women Health Care Project

Honduras:

Community of Guadelupe Carney
Movimiento Campesino del Aguan
Pastoral Social de la Diócesis de Trujillo

Hindistan:

Centre for Resource Education
CHESS
Christian Medical Association
Community Health Cell
Community of Plachimada
Comprehensive Rural Health Project
Forum for Corporate Accountability and
Environmental Health
Foundation for Ecological Security
India Centre for Human Rights and Law
Gravis Centre for People's Science for Rural
Development
HEDCON
K.E.M. Hospital Community Project
Manavi
Mumbai MedWaste Action Group
Occupational Health and Safety Center
Orissa Mines Area People's Action Network
SAMATA

Santulan

Sarvodaya Youth Organization
Shri J.G. Co-operative Hospital and Research
Institute LTD

Shrishti

Solutions in Action

St. Xavier's Hospital

Thanal

Tibetan Community-in-Exile

Vipra Clinic

Zero Waste Kovalam

Endonezya:

Community IPM Program, Southeast Asia
Jatam Mining Advocacy Network
The Institute for Coastal and Hinterland
Community Development
Tropical Forest Trust, Sulawesi Program
World Neighbors

Karakalpakistan:

Karakalpak Center for Reproductive Health
and Environment

Perzent

Kirgizistan:

Tree of Life Human Development Center

Kenya:

Akyona Women's Group
Green Towns
Ilima
Jasho Village Health Center
Kiambui informal settlement, Nairobi
World Agroforestry Center

Malavi:

Kaluluma Rural Hospital
Kasungu District Hospital

Mali:

Association pour le développement des
activités de production et de formation
(ADAF Galle)

Meksika:

Centro de Innovación en Tecnología
Alternativa, A.C.
Centro de Investigación y Capacitación Rural,
A.C.
Community of Vicente Guerrero Desarrollo
Economico y Social de los Mexicanos
Indígenas
Huicholes Contra Plaguicidas
Proyecto Zopilote
Sara Transformacion, S.C.

Mozambik:

ESTAMOS
United Nations Food and Agriculture
Organization, Junior Farmer Field Schools

Nepal:

Asha/Nepal
Centre for Public Health and Environment
Development
NGO Forum for Urban Water and Sanitation

Nijerya:

Environmental Rights Action

Atiem Coalition for Environment

Pakistan:

Shirkat Gah Women's Resource Centre

Filipinler:

Barangay Health Workers, Mindanao
Cabubuhan Rural Water and Sanitation
Association

CHESTCORE

Davao Doctors Hospital

EcoWaste Coalition

GALA, Philippines

Mother Earth Foundation

The Philippine Center for Water and
Sanitation – International Training Network
Foundation (PCWS-ITNF)

Save the Abra River Movement

Streams of Knowledge Foundation

Somali:

Horn of Africa Relief and Development
Organisation

Güney Afrika:

Capetown Department of Public Health
GroundWork

University of Capetown

Tanzanya:

Safina Group

Tanzania Compassion Society

Tayland:

Green Empowerment

Images Asia

Mea Tao Clinic

Togo:

COGESTEN

Uganda:

Centre for Environment, Technology, and
Rural Development

Climate and Development Initiatives

Gwalimutala Women's Development Group

Nakonte Community Development

Organization

Pro-biodiversity Conservationists

ABD ve diğer Kuzey Amerika:

California Rural Legal Assistance

CHAMACOS

Clear Lake Pomo Tribe

International Indian Treaty Council

Migrant farmworkers, Arvin, California

Migrant Health Promotion

People's Grocery

Pit River Tribe

University of New Mexico

Wintu Tribe

Yukon River Intertribal Watershed Council

Vietnam:

National Institute of Occupational and
Environmental Health

Zimbabve:

Aquamor

TEŞEKKÜRLER!

Çok sayıda kişi zaman, fikir, öneri ve önemli bilgileriyle, dünyanın çeşitli yerlerinde yürütülen projeleri ziyaret ettiğimizde konukseverlikleriyle ve rehberlikleriyle, vizyon, ilham ve destekleriyle katkıda bulundu. Bu kitabın ortaya çıkmasını mümkün kılan aşağıdaki herkese teşekkürler:

Hilary Abell

Al-Hassan Adam

Ferrial Adam

Anu Agarwal

Ravi Agarwal

Brahm Ahmadi

Azuibuke Akaba

Cecilia Allen

Laura Allen

Marceline Almojera

Miguel Altieri

Anton Alvarez

Ingvar Andersson

Annu

Cesar Añorve

Patrick Apoya

Shobha Arole

Francisco Arroyo

Oral Atanyazova

Shailendra Awale

S.A. Azad

Christine Bachman

Sarita Bahl

Catherine Baldi

Davis Baltz

Rolando Barillas

Robin Barr

Andrew Kang

Bartlett

Nnimmo Bassey

Shenyu Belsky

Peter Berg

Wen Bo

Asa Bradman

Daniel Breneman

Lindsey Breslin

Ned Breslin

Kenny Bruno

Jacinto Buenfil

Robert Tumwesigye

Baganda

Roland Bunch

Beth Burrows

Timothy Byakola

Jayakumar C.

Alejandra

Caballero

Francisco

Caballero

Sandy Cairncross

Manny Calonzo

Chris Canaday

Lyn Capistrano

Joy Carlson

Andrea Carmen

Ryan Case

Robert Chambers

N.M.

Chandrashekar

Prabir Chatterjee

Eric Charette

Zafrullah

Chowdhury

Enrique Cifuentes

Tony Clarke

Mary Coalter

Gary Cohen

Carol Colfer

Joana N. Cooper

Gilles Corcos

Ramon Coyle

Mr. Daromar

Darlana David

Gopal Dayaneni

Dick de Jong

David de Leeuw

V. Ramana Dhara

Russ Dilts

Carol Djeddah

Catherine Doe

Brock Dolman

Amity Doolittle

Brendan Doyle

Valentine Doyle

Deepika D'Souza

Madhumita Dutta

Jorge Emmanuel

Robert Engleman

Jeroen Ensink

Rico Euripidou

Ianto Evans

Yael Falicov

Karl Flecker

Shirley Fronda

Ndong Joseph Fuoh

Gene Gallegos

Linthoin Gambi

Karen Garfinkle

Anna Garwood

Carmelo Gendrano

Ginger Gibson	Denny Larson	Shibu Nair	Jorge Santiago
Mickey Gimmel	Allen Lassey	Pratep Nayak	Santiago
Tracy Glynn	Anne Leonard	Joseph Ndong	Feliciano dos Santos
Lisa Goldman	Stephen Lester	Ashley Nelsen	Satinath Sarangi
Chris Graecen	Ana Leung	Kara Nelson	Atanu Sarkar
Nelly Gram	John Limo	Margaret Nelson	Alicia Sawyer
Liza Grandia	Elizabeth Linde	Dan Nepstad	Ron Sawyer
Reuben Granich	Chun Long	Gila Neta	Anne Scheinberg
Kristen Graser	Jesús Lopez	Nguyen Ngoc Nga	Alexa Schirtzinger
Abebe Gulma	Simone Lovera	Lisa Nichols	Steve Scholl-
Cheryl Hackworth	Art Ludwig	Sherri Norris	Buckwald
Ross Hagan	Wanjira Maathai	Ms. Meher	Cassandra Scott
Robert Hamm	James MacNeil	Noshirwani	Briony Seoane
Eva Harris	Firuzeh Mahmoudi	Mrs. Nyirenda	Shalini Shah
Alden Henderson	Siti Maimunah	Mae Ocampo	Sarah Shamos
Jennifer Hinton	Paul Maina	Odigha Odigha	Devinder Sharma
Wilbur Hoff	Hugh Mainzer	Elly Ongola Ogwenso	Lonny Shavelson
Philan Horo	Irma Makalinao	C. Obichukwu	Ang Rita Sherpa
Robert Hrubes	Kelly Malahy	Onwudiwe	Bob Shimeck
O. O. Imediogwu	Adolfo Maldonado	George Odindo	Mira Shiva
Aviva Imhof	Deepak Malik	Opiyo	Marco Simons
Regina P. Ingente	Gnana Surabhi	Peter Orris	Ratna Singh
Gloria Iníguez	Mani	Rikki Ott	Subrat Kumar
Balu Iyer	Shyamala Mani	Erlinda Palaganas	Singh
Sarah Janssen	M.A. Mansur	Cindy Parker	Jo Smet
Selene Jaramillo	Esperanza Martinez	Prashant Pastore	Kirk Smith
Ravi Jayakaran	Jacqueline Mason	Bobby Peek	David Sohail
Nityanand	Jakesh May	Rebecca Perlmutter	Gina Solomon
Jayaraman	Kathy McAfee	Valentin Post	Kevin Starr
Harry Jeene	John McCracken	Dario Proano-	Dean Still
Manas Jena	Patrick McCully	Leroux	Ginés Suarez
Matt Jeschke	Chris McGahey	L. D. Puranik	Sally Sutton
Apolonio Jiménez	Toby McGrath	Rob Quick	Brent Swallow
Tunkaminyire	Sandy McGunegill	Romeo Quijano	Susan Sykes
John	Anne McKinnon	Cresenciano G.	Rhoda Bafowna
Paul Joicey	James McNeil	Quintos	Takyi
David Kaimowitz	Glenn McRae	Ausaf Rahman	Fe Tan-Cebrian
Bhanumathi	Nicola Meares	Narendra Rana	Anelle Taylor
Kallurim	Regula Meierhofer	Y.E.C. Ratsma	Michael Terry
Dennis Kalson	Hanna Melnitsky	Ravi Rebbapragada	Abou Thiam
Rachel Kamande	Atutambire Melone	D. Narasimha	Kalindi Thomas
Laila Iskandar	Sonia Mendoza	Reddy	Felix Thomson
Kamel	Gustavo Merten	Margaret Reeves	Beverly Thorpe
Vijay Kanhere	Leslie Minot	Diana Reiss-Koncar	Hope Traficante
Assetou Kanoute	Zini Mokhine	Bastu Rege	Bambi Tran
Nalini Kant	Kalia Moldogazieva	Pallavi Rege	Circe Trevant
Godfrey Kasozi	Robert Mollé	Sarojeni Rengam	Mrs. Shashi Tyagi
Susan Kegley	Rita Monroy	Maggie Robbins	John Urness
Christie Keith	Julio Monsalvo	Kim Rodrigues	Nora Urrutia
Kate Kelly	Alicia Montoya	Mario Rodríguez	Aditi Vaidya
Mamta Khanna	Roger Moody	Marni Rosen	Angel Valencia
Sayokl'a Kindness	Monica Moore	Rob Rosenfeld	Arnold van de
Misa Kishi	Robert Moran	Fred Rosensweig	Klundert
Eckhard Kleinau	Peter Morgan	Andrea Rother	Isaac Vanderburg
Jamie Kneen	Marion Moses	Rosario Rubio	Marcello Veiga
Ram Babu Koirala	Cynthia Muang	Ram Charitra Sah	Kathleen Vickery
Timothy Krupnik	Santos Nelida	Alberto	Rory Villaluna
Rongping Kuang	Murga-Gutierrez	Saldamando	Yerome Wambura
Dennis Kuklok	Catherine Murphy	Payal Sampat	Tom Watson
Satomi Lander	Innosanto Nagara	Flavio Santi	Martin Wegelin
Shanna Langdon	Anil Naidoo	Rafael Santi	Merri Weinger

Emily West
Andy Whitmore
Dave Williamson
Monica Wilson

Scott Wittet
Hannah Wittman
Agung Wiyono
Cleo Woelfle-

Erskine
Kevin Woods
Stephanie Wright
Maglo Yao

Angelina Zamboni
Jeffrey Zayach

Aşağıdaki kuruluşlar bu kitabın ortaya çıkmasında muhtelif şekillerde çok değerli katkılarda bulunmuşlardır:

APROVECHO Research Institute, CARE International, Center for Health, Environment, and Justice, Cob Cottage Company, DESMI, Global Alliance for Incinerator Alternatives (GAIA), HealthCare Without Harm, Indigenous Environmental Network, International Campaign for Justice in Bhopal, International Development Exchange (IDEX), London School of Hygiene and Tropical Medicine, Pesticide Action Network, People's Health Movement, Population Action International, Program for Appropriate Technology in Health (PATH), Project Underground, Public Health International, Sambhavna Trust, SANDEC, Solar Cookers International, Tearfund, WASTE-Netherlands, Water Aid UK, WELL, World Neighbors

Aşağıdaki vakıflara ve kişilere bu projeyi destekleri için teşekkür ederiz:

Arntz Family Foundation, Christensen Fund, Conservation, Food and Health Foundation, Edward S. Moore Foundation, Ersa S. ve Alfred C. Arbogast Foundation, Ford Foundation, Goldman Environmental Prize, Grousbeck Family Foundation, Harris and Eliza Kempner Fund, Homeland Foundation, International Foundation, Jenifer Altman Foundation, Laura Jane Musser Fund, Lawson Valentine Foundation, Marisla Foundation, Mitchell Kapor Fund, Moriah Fund, Mulago Foundation, Overbrook Foundation, Panta Rhea Foundation, Public Welfare Foundation, Rockefeller Brothers Fund, Solidago Foundation, Summit Foundation, Swedish International Development Agency, The Flora Family Foundation, The Summit Foundation, UN Development Program, Unitarian Universalist Service, Water Aid, West Foundation